

УДК 821.161.2(091)

СЫН ДОНЕЧЧИНИ, ГРОМАДЯНИН УКРАЇНИ: ПОСТАТЬ ОЛЕКСИ ТИХОГО У СПОГАДАХ СУЧАСНИКІВ

Сиротенко В.П., к. філол. н., доцент, *Максименко О.Л., інженер

Донбаський державний педагогічний університет

вул. Генерала Батюка, 19, м. Слов'янськ, Україна

*ТОВ "НВП КЗЕМ", м. Краматорськ, Україна

valerij_kram@mail.ru

У статті проаналізовано деякі спогади, присвячені постаті учителя, історика, мовознавця, філософа, правозахисника, українського патріота з Донеччини Олекси Тихого. Актуальність розвідки виявляється не лише в тому, що вперше не просто констатуються певні риси цієї особистості, а визначається їхня суспільна вагомість, значимість для розуміння сутності багатьох суспільно-політичних, морально-ідеологічних проблем сьогодення.

Ключові слова: українство, русифікація, українська мова як засіб збереження нації, закон, Донеччина, Україна, європейська цивілізація, шляхетність.

СЫН ДОНЕТЧИНЫ, ГРАЖДАНИН УКРАИНЫ: ЛИЧНОСТЬ ОЛЕКСЫ ТИХОГО В ВОСПОМИНАНИЯХ СОВРЕМЕННОКОВ

Сиротенко В.П., *Максименко О.Л.

Донбасский государственный педагогический университет

ул. Генерала Батюка, 19, г. Славянск, Украина

*ООО "НВП КЗЭМ" г. Краматорск, Украина

В статье рассмотрены некоторые воспоминания, посвященные личности учителя, историка, лингвиста, философа, правозащитника, украинского патриота из Донетчины Олексы Тихого. Актуальность исследования выявляется не только в том, что впервые не просто констатируются некоторые черты этой личности, а определяется их общественная важность, значимость для понимания многих общественно-политических, морально-идеологических проблем современности.

Ключевые слова: украинство, русификация, украинский язык как способ сохранения нации, закон, Донетчина, Украина, европейская цивилизация, благоденствие.

SON OF DONETSK REGION, CITIZEN OF UKRAINE: THE IMAGE OF OLEKSA TYKHYI IN REMEMBRANCES OF HIS CONTEMPORARIES

Syrotenko V.P., *Maksimenko O.L.

Donbas State Teacher's Training University

General Batiuk str., 19, Sloviansk, Ukraine

*Academic and Research Enterprise KZEM Ltd.

Kramatorsk Plant of Energy Machine Building, Kramatorsk, Ukraine

In the article the remembrances of L. Lukianenko, E. Sverstiuk, N. Svitlychna and V. Sirenko devoted to the figure of a teacher, historian, linguist, philosopher, lawyer, and Ukrainian patriot from the Donetsk region Oleksa Tykhyi are analysed. The actuality of the research is not only in the fact that certain features of this personality are not simply described for the first time, but also their public importance is determined, their meaningfulness for understanding of the core of many social and political, morally and ideological problems of present time.

So, in remembrances of N. Svitlychna and V. Sirenko emphasized two moments that are clearly linked in Oleksa Tykhyi mind – his realization of the Donetsk region as an integral ancient part of Ukraine, and thus the necessity of preservation, maintenance, revival in Russified Donbas the sense of Ukrainian spirit through the support of Ukrainian language that is the means of existence of the nation. It was one of the most important principles of the lawyer who always defended a constitutional idea of preservation of the Mother tongue on the territory of Ukraine, because the national originality of people becomes firmly established only through the language; and he wrote about it in particular in the article "Thoughts about my native Donetsk region". As of today these ideas are especially precious while somebody tries to conduct a "discussion" about the legitimacy of including Donbas to Ukraine, about the necessity of granting Donbas the special status etc. On the basis of these Oleksa Tykhyi principles we can draw

a conclusion that under current condition of fight for Ukrainian Donbas, those politicians, deputies, governmental officials who switch to Russian language when they visit Donetsk region, they subconsciously play into the hands of separatist and anti-Ukrainian moods; this behaviour also feeds the statement that Ukrainian is the language of hillbillies, language of second-rate people.

In remembrance of E.Sverstiuk much attention is paid to the attitude of Oleksa Tykhyi to the Law. Being a lawyer, he never violated Soviet legislation, especially its constitutional bases. Oleksa Tykhyi was convinced that a not man must submit to the Law, but namely the Law must serve to the needs of a man; it should help a human being to become firmly established as a personality, to wake up human realization of his/her uniqueness and national self-definition. Under the circumstances when USSR Law existed on paper only, and when the phrase "all other people do so" was most common, the fundamental insistency of Oleksa Tykhyi in the observance of legal norms and requirements allowed to him to keep his own independence and enjoy the right on inviolability of his own personality. The weightiness of this principle looks extraordinarily important as of today, because the culture of Europe, that looks appealing for Ukraine these days, is based on the same tolerant attitude toward the freedom of choice of every personality.

Another feature should also be underlined, that is mentioned in remembrances of L. Lukianenko, and this feature is nobility. The author sees it in the following: O. Oleksa Tykhyi, having regard to the previous 15-years-old imprisonment of L. Lukianenko that caused considerable worsening of his physical and mental condition, tried to persuade L. Lukianenko to take a break in active protestant actions, to restore a bit instead of throwing himself into the lion's den of the soviet executioners immediately.

Keywords: Ukrainian spirit, Russification, Ukrainian language as means of the nation preservation, Law, Donetsk region, Ukraine, European civilization, nobility.

У кіноповіді "Україна в огні" О. Довженко проголосив думку, що народ, який не пам'ятає своєї національної історії, не має майбутнього. У справедливості цих слів переконуємося зараз, маючи складну суспільно-політичну, ідеологічно-моральну ситуації, що склалася в Україні останніми роками. Адже Росія, використовуючи сепаратистські настрої певної частини української громадськості, на теренах Донецької, Луганської, а в ідеалі на всьому півдні нашої країни, намагається реалізувати проект "Новоросія", який всіляко заперечує й переписує історико-культурні особливості цих регіонів. Протистояти цим зазіханням можна різними шляхами, у тому числі й через звернення до неординарних постатей, які уособлюють українсько-патріотичну сутність Донеччини. Маємо на увазі Олексю Тихого (1927-1984 рр.) – одного із засновників Української Гельсинської Групи, якого за його національно-патріотичні погляди було закатовано в радянських концтаборах.

Останніми роками видано праці цього непересічного вчителя, історика, мовознавця, філософа з м. Дружківки Донецької області [2; 8; 9], матеріали про його життя і діяльність [4; 10], спогади сучасників [3; 11]. Однак останні ще не стали об'єктом дослідження, аналізу. Тож у подальшому ми зупинимося на окремих спогадах людей, які дуже добре знали Олексю Тихого в різні моменти його життя, уміщених у книзі "Олекса Тихий: у спогадах, роздумах, літературі (Том II)" (Донецьк, 2012). Ми спробуємо на основі фрагментів наведених свідчень про "в'язня сумління" виокремити: 1 – сутність національно-патріотичних принципів Олекси Тихого; 2 – зрозуміти, які особистісно-моральні погляди становили їхню основу.

Немає потреби говорити, наскільки сильним і незламним в Олекси Тихого було почуття українства, тривоги й болю з приводу кількавікової політики русифікації, яка не могла не скалічити народну душу. Так, В. Сіренко згадує, як після прослуховування магнітофонних записів кобзаря Адамцевича, його співрозмовник зауважив: "Який ми талановитий народ, яка могутня у нас культура. І все це хочуть знищити, потоптати на порох. Хіба ми можемо ставати на коліна? Ніколи цього не було. Обов'язок кожного свідомого українця – протестувати, відстоювати народ, наше слово, нашу пісню. Від цього буде залежати: залишимося ми як нація на землі чи зникнемо назавжди" [7, с. 137]. Але при цьому слід підкреслити два моменти. По-перше, для Олекси Тихого ніколи не було

дилеми, чиєю правічною територією є Донеччина. Не випадково свої спогади Н. Світлична розпочинає констатацією, що це вчитель із Донеччини, “з того закутка України, в якому ще є місця, де шелестить тирса і бодай у топонімічних назвах зберігся відгомін князівських походів та битв із половцями” [6, с. 89]. Про це сьогодні особливо слід пам’ятати, зважаючи, що дехто намагається вести “дискусію” з приводу правомірності входження Донбасу до України, необхідності надання йому особливого статусу тощо. По-друге, ставлення Олекси Тихого до української мови. У багатьох спогадах (М. Руденко “З приводу перепоховання О. Тихого”, М. Осадчий “Той, хто ставив українську мову понад життя”, О. Голуб “Особливо небезпечний державний злочинець”) наголошується, що О. Тихий спілкувався виключно українською мовою, переходячи на російську (а знав і польську) лише тоді, коли співрозмовником була людина, яка ніколи не проживала в Україні й не чула української мови. І це не було позерством, проявом квасного нацпатріотизму. Це був один із найголовніших принципів правозахисника, який завжди відстоював конституційну ідею щодо утвердження рідної мови на території України, оскільки тільки через мову утверджується національна самобутність народу. Усвідомлюючи це, у своїй статті “Думки про рідний Донецький край” (1972 р.) він писав: “Не вина, а біда простих людей (тобто працюючих робітників та селян), що з їхньої волі чи мовчазної згоди знищується українська мова та культура на Донеччині. Не біда, а вина кожного інтелігента, кожного, хто здобув вищу освіту, займає керівні посади, а живе тільки натоптуванням черева, байдужий, як колода, до долі свого народу, його культури, мови” [2, с. 38]. У цих словах маємо доволі точний параболічний перехід у сьогодення. При цьому не будемо згадувати “державних мужів” часів Януковича – Азарова, а прислухаймося, як починають говорити політики, депутати, міністри, приїжджаючи на *український* Донбас, – у більшості переходять на російську мову. Що це, як не підсвідоме підігрування сепаратистським, антиукраїнським настроям, як живлення твердження, що українська мова – це мова селяків, мова людей другого сорту. Тож боротьба Олекси Тихого за українську мову є черговим нагадуванням і запевненням, що Україна – це не лише Подніпров’я, Львівщина, Полісся й Покуття, а вона й там, де розляглися донецькі степи, де течуть Дінець і Кальміус, де височать терикони й димлять заводські труби. І чим швидше ми це збагнемо, тим, напевне, успішніше будуть розв’язуватися проблеми, які сьогодні бентежать не лише Схід України.

Хоча О. Тихий двічі був засуджений за “антирадянську діяльність”, він ніколи ні фактично, ні навіть формально не порушував тогочасні радянські закони. А головним законодавчим документом для нього виступала Конституція: “Не потрібно порушувати закони. Достатньо користуватися законами, які проголосила Конституція СРСР” [5, с. 50]. І в цьому поважному ставленні до Закону можна вбачати ще один із основоположних принципів О. Тихого, який визначає його сутність як особистості. Водночас це не було бездумне “законопослушання”. Правозахисник був переконаний, що не людина повинна підкорятися законіві, а саме закон повинен слугувати людині, допомагати утвердитися їй як особистості, пробудити усвідомлення як своєї неповторності, так і національної самоідентифікації. Саме про це пише у своїх спогадах Є. Сверстюк, розцінюючи це не як ідеалістичну короткозорість, а як свідомий вибір єдино можливого шляху опору системі, коли індивід, спираючись на непорушність Закону, може протиставити себе сірому загалові, довести свою правоту, утвердити визнання власного Я, з яким необхідно рахуватися: “Роздумуючи про можливі форми опору державній політиці і суспільній інерції, він (О. Тихий – О. М., В. С.) ставить перед людиною мінімальні вимоги, але такі, яких вона повинна неухильно дотримуватися: неучасть в русифікації, збереження мови і

традиції, відмова від військової служби за межами України, ведення здорового способу життя. Але ж кожна з цих вимог передбачає протистояння одиниці – масі!” [5, с. 50].

На цьому можна було б і завершити розмову про прихильність О. Тихого до закону, однак за цим проступає ще одна якість суспільної ваги, над значимістю якої ми тільки зараз починаємо замислюватися. На сьогодні Україною робиться багато зусиль, щоб стати повноправною часткою європейської спільноти, щоб завоювати довіру до себе своєю прогнозованістю в політичних, суспільних, економічних справах. А досягти цього можна тільки, не побоїмося цього твердження, пам'ятаючи життєве кредо О. Тихого, всотане, безумовно, із прекрасного знання всього культурно-морального, духовного досвіду європейської цивілізації, яку він сам продемонстрував під час останнього побачення з дружиною, згадуючи Нагірну проповідь Христову: “Власне, з тієї високої Проповіді і вирости чисті серцем, кроткі, милостиві, не мстиві, але непоступливі в принципах, голодні і спрагли правди, тавровані за їхню любов і віру, трудівники і подвижники, які творили християнську Європу. Культура Європи поклала в основу будови Закону право людини на землі. Даровані їй Богом. Закон, що гарантує Божий дар свободної волі, свободи вибору за велінням сумління і серця” [5, с. 51].

У зв'язку з цим варто виокремити ще одну рису в особистості О. Тихого, яку Л. Лук'яненко назвав шляхетністю. Поважаючи право власного вибору, О. Тихий завжди намагався утримувати своїх друзів, знайомих, просто співкамерників від необдуманих учинків, турбувався про їхнє самопочуття, захищеність. Так, Л. Лук'яненко згадує, як після його 15-річного ув'язнення (почувався після цього слабким і фізично, і психічно) при зустрічі з Олексою висловив намір негайно залучитися до боротьби за долю України, той намагався переконати в необхідності тимчасового відпочинку для покращення загального стану (“привезу індійський гриб, що покращує травлення”): “Відпочинку не вийшло, бо я неспроможний був дивитися на плюндрування України, але оте шире бажання дати перепочинок після довгого ув'язнення і готовність самому раніше від мене піти в тюрму мене грітиме до самої смерті своїм ласкавим, гуманним теплом” [1, с. 69].

Ми зупинилися лише на незначній частці спогадів сучасників про О. Тихого, але вважаємо, що це дозволило схарактеризувати його найсуттєвіші духовні якості. Зроблена нами спроба може слугувати трампліном для подальшого дослідження спогадів про видатного донеччанина, що дозволить виокремити ще цілий ряд його особистісних якостей, а також варто проаналізувати його статті, листи, художні твори про нього, адже в них зосереджено ще чимало матеріалу, який увиразнюватиме наші знання про цю непересічну Людину, Патріота.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лук'яненко Л. У нерівній борні. Олекса Тихий / Левко Лук'яненко // Олекса Тихий: у спогадах, роздумах, літературі (Том II). – Донецьк : ТОВ “Поліграфічний будинок “Донеччина”, 2012. – С. 58-81.
2. Олекса Тихий: думки про рідний Донецький край (Том I) / Упорядкували Овсієнко В. В., Олійник М. В., Півень В. Ф., Фіалко Є. Б. – Донецьк : ТОВ “Поліграфічний будинок “Донеччина”, 2012. – 416 с.
3. Олекса Тихий: у спогадах, роздумах, літературі (Том II) / Упорядкували Овсієнко В. В., Олійник М. В., Півень В. Ф., Фіалко Є. Б. – Донецьк : ТОВ “Поліграфічний будинок “Донеччина”, 2012. – 368 с.
4. Письменники української діаспори: Донбаський вимір / Упоряд. В. А. Просалова. – Донецьк : Східний видавничий дім, 2010. – 336 с.

5. Сверстюк Є. Учитель Тихий / Євген Сверстюк // Олекса Тихий: у спогадах, роздумах, літературі (Том II). – Донецьк: ТОВ “Поліграфічний будинок “Донеччина”, 2012. – С. 49-51.
6. Світлична Н. Єретик Олекса Тихий / Надія Світлична // Олекса Тихий: у спогадах, роздумах, літературі (Том II). – Донецьк: ТОВ “Поліграфічний будинок “Донеччина”, 2012. – С. 89-92.
7. Сіренко В. Невгамовний Тихий / Володимир Сіренко // Олекса Тихий: у спогадах, роздумах, літературі (Том II). – Донецьк: ТОВ “Поліграфічний будинок “Донеччина”, 2012. – С. 132-139.
8. Тихий О. На перехресті думок / Упорядник Л. Огнева. – Донецьк: музей “Смолоскип”, 2013. – 444 с.
9. Тихий О. Не можу більше мовчати / Упор. Василь Овсієнко, Людмила Огнева, Євген Фіалко, Євген Шаповалов. – Донецьк: Товариство ім. Олекси Тихого, 2009. – 184 с.
10. Треті Олексині читання / Упорядники: Донецьке обласне товариство ім. Олекси Тихого Донецької обласної організації Всеукраїнського товариства “Просвіта” ім. Шевченка. – Дружківка, 2010. – 44 с.
11. Хто ж такий Олекса Тихий. Статті, спогади, роздуми. – Олексієво-Дружківка, 2008. – 41 с.

REFERENCES

1. Lukianenko L. U nerivnii borni. Oleksa Tykhyi / Levko Lukianenko // Oleksa Tykhyi: u spohadakh, rozдумakh, literaturi (Tom II). – Donetsk : TOV “Polihrafichnyi budynok “Donechchyna”, 2012. – P. 58-81.
2. Oleksa Tykhyi: dumky pro ridnyi Donetskyi krai (Tom I) / Uporiadkuvaly Ovsiienko V.V., Oliinyk M. V., Piven V. F., Fialko Ye. B. – Donetsk : TOV “Polihrafichnyi budynok “Donechchyna”, 2012. – 416 p.
3. Oleksa Tykhyi: u spohadakh, rozдумakh, literaturi (Tom II) / Uporiadkuvaly Ovsiienko V.V., Oliinyk M. V., Piven V. F., Fialko Ye.B. – Donetsk : TOV “Polihrafichnyi budynok “Donechchyna”, 2012. – 368 p.
4. Pysmennyky ukrainskoi diaspory: Donbaskyi vymir / Uporiad. V. A. Prosalova. – Donetsk : Skhidnyi vydavnychiy dim, 2010. – 336 p.
5. Sverstiuk Ye. Uchytel Tykhyi / Yevhen Sverstiuk // Oleksa Tykhyi: u spohadakh, rozдумakh, literaturi (Tom II). – Donetsk : TOV “Polihrafichnyi budynok “Donechchyna”, 2012. – P. 49-51.
6. Svitlychna N. Yeretyk Oleksa Tykhyi / Nadiia Svitlychna // Oleksa Tykhyi: u spohadakh, rozдумakh, literaturi (Tom II). – Donetsk : TOV “Polihrafichnyi budynok “Donechchyna”, 2012. – P. 89-92.
7. Sirenko V. Nevhamovnyi Tykhyi / Volodymyr Sirenko // Oleksa Tykhyi: u spohadakh, rozдумakh, literaturi (Tom II). – Donetsk : TOV “Polihrafichnyi budynok “Donechchyna”, 2012. – P. 132-139.
8. Tykhyi O. Na perekhresti dumok / Uporiadnyk L. Ohnieva. – Donetsk : muzei “Smoloskyp”, 2013. – 444 p.
9. Tykhyi O. Ne mozhu bilshe movchaty / Upor. Vasyl Ovsiienko, Liudmyla Ohnieva, Yevhen Fialko, Yevhen Shapovalov. – Donetsk : Tovarystvo im. Oleksy Tykhoho, 2009. – 184 p.
10. Treti Oleksyni chytannia / Uporiadnyky: Donetske oblasne tovarystvo im. Oleksy Tykhoho Donetskoï oblasnoi orhanizatsii Vseukrainskoho tovarystva “Prosvita” im. Shevchenka. – Druzhkivka, 2010. – 44 p.
11. Khoto zh takyi Oleksa Tykhyi. Statti, spohady, rozдумы. – Oleksiievo-Druzhkivka, 2008. – 41 p.